

Куць О.П.,

*бакалавр кафедри вокально-хорового,
хореографічного та образотворчого мистецтва
факультету початкової освіти та мистецтва,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
(kutsolog294@gmail.com)*

Сидор М.Б.,

*кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри вокально-хорового,
хореографічного та образотворчого мистецтва,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
(m_sydor@dspu.edu.ua)*

Композиційні закони як базова складова укладу відтворюваного сюжету

У статті висвітлюються й аналізуються основи композиційної грамоти у сфері творення продуктів образотворчої діяльності, зокрема у царині живопису, окреслюються актуальні складові в системі побудови композицій відтворюваних сюжетів, розкривається алгоритм безпосереднього втілення таких основних законів включено: «закон єдності змісту і форми», «закон композиційної цілісності», «закон новизни», «закон контрастів», «закон взаємозв'язку простору і часу». У підсумку зазначається, що без належної композиційної розробки задуманого сюжету виконуваний твір втрачає мистецьку цінність. Відтак, без максимально повної реалізації цих та інших композиційних законів відтворюваний сюжет розкривається лише якоюсь певною мірою, а тому усвідомлення глядачем того, що намагався передати художник у творі, буде неповним, фрагментарним, епізодичним.

Ключові слова: *образотворче мистецтво, сюжет, композиція, закони, побудова, відтворення.*

Compositional laws as a basic component of the structure of the reproduced plot

The article highlights and analyses the basics of compositional literacy in the field of creating products of artistic activity, in particular in the field of painting, outlines the actual components in the system of building compositions of reproduced plots, reveals the algorithm of direct implementation of the idea through the prism of using compositional laws. The list of the main such laws includes: «the law of the unity of content and form», «the law of compositional integrity», «the law of novelty», «the law of contrasts», «the law of the relationship of space and time». In conclusion, it is noted that without proper compositional development of the intended plot, the performed work loses its artistic value. Therefore, without the maximally complete implementation of these and other compositional laws, the reproduced plot is revealed only to a certain extent, and therefore the viewer's awareness of what the artist tried to convey in the work will be incomplete, fragmentary and episodic.

Keywords: fine arts, plot, composition, laws, construction, reproduction.

Постановка проблеми. Зображувальна діяльність, як процес творення зображення, механізм унаочнення візуально сприйнятого чи сформованого в уяві, зазвичай характеризується широким діапазоном і свого безпосереднього здійснення, і своїх сутнісно-виражальних наративів, манер та стилістик трактування відтворюваного (Марчак, 2018: с. 26). У ключі першого важливим є сам алгоритм ведення роботи над створенням зображення, зокрема механізм і структура композиційного втілення зображуваного. Саме до композиційної сфери звернений наш інтерес.

Без композиції не існує жоден мистецький твір. Жоден висвітлюваний чи то у картині, чи в скульптурному зображенні сюжет не може бути якісно потрактований, якщо митець не застосовує необхідні та доречні для цього композиційні засади (Урсу, 2018: с. 5). Водночас навіть дуже вдало розроблений окремий образ або й цілий сюжет відтворюваного також будуть втрачати «дієві зв'язки» із своїм «навколишнім середовищем», якщо у їх змістовому розкритті нехтуватимуться закони і прийоми безпосередньої композиційної побудови усього формату картини, скульптурної постановки тощо (Яковлєв, 2007: с. 34). Звідси логічно випливає, що композиційний виклад зображуваного є важливим і невід'ємним

компонентом як процесу виконання мистецького твору, так і системи художнього розкриття у ньому структурних зв'язків усіх унаочнюваних предметів, об'єктів, явищ, їх суті, оточення тощо. Відповідно до сказаного, спрямованість теми цієї праці можна вважати вповні доречною і актуальною.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями композиційного вираження зображуваного у творах графіки, живопису, скульптури дослідники і критики мистецтва цікавляться здавна. Одні зосередилися на аспектах будови і виражальності фронтальних композицій, на композиційних строях зображеного засобами графіки, живопису (Л. Басанець, В. Гнатюк, В. Жердзицький, Г. Іванченко, М. Кириченко, М. Куленко, З. Лильо-Откович, В. Михайленко, Б. Негода, М. Пічкур, І. Проців, М. Резніченко, Н. Токарська, І. Туманов, В. Щербина, О. Юрченко, М. Яковлев, М. Яремків та ін.), інші в пріоритети своїх наукових інтересів висунули системи композиційних будов скульптурних творінь (А. Балог, А. Бренюк, О. Галета, В. Гоголь, А. Гончаренко, В. Дутка, Т. Костенко, О. Красноголовець, Д. Крвавич, І. Кузнєцова, Л. Лисенко, Ю. Макушин, М. Моздир, В. Одрехівський, М. Протас, Л. Турчак, В. Федічев та ін.). Серед останніх таких доробків, які мають прямий стосунок до піднятої нами проблеми, зокрема у розкритті композиційних закономірностей побудови і вираження задуманих сюжетів засобами живопису, можна назвати праці І. Гуцула, Н. Дігтяр, О. Карпенко, К. Кудрявцевої, В. Марчака, П. Прасола, О. Тарасенко, Н. Урсу та ін. Представлені у них матеріали дають достатньо чітку картину про суть композиційної грамоти у сфері роботи над графічними та живописними творами, особливості пошуків та побудови образності зображуваного, вдалого добору тих чи тих аспектів і механізмів розкриття задуманих сюжетів, належного «тематичного в'язання» відтворюваних у них предметів, об'єктів, персонажів, їх дійств, середовищ тощо. Однак змістом висвітленого нижче хочемо подати особисте бачення композиційних принципів і чинників розкриття відтворюваного сюжету у живописному творі, пронизане особливостями і завданнями виконання нашої кваліфікаційної бакалаврської роботи.

Мета статті – розкрити місце і роль композиційної грамоти в сфері образотворчої діяльності, зокрема в живописі, окреслити актуальні складові в системі побудови композиції відтворюваного сюжету, втілення задуманого через призму застосування основних композиційних законів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не буде помилкою, якщо сказати, що особливості композиційної організації змісту зображуваного, уклад зв'язків між змістом відтворюваного і формами його безпосередньої подачі, акцентування на ключовому, провідному є такими ж важливими для якості мистецького твору, як і його художньо-технічна (виконавська) сторона, стиль і манера трактування унаочнюваного.

Робота над пошуками композиційного вираження зображуваного не є хаотичною. Вона потребує чіткого впорядкування завдань усіх етапів розробки задуманого сюжету, від початкових моделювань формату втілюваної ідеї до остаточного вирішення виду, змісту і характеру її унаочнення на обраній площині та в обраному чи обраних матеріалах (Яковлев, 2007: с. 14). Загалом під композицією картини прийнято розуміти «набір» відповідних виражальних геометричних і пластичних особливостей, яким детермінується зміст усього зображуваного (Кудрявцева, 2016: с. 20). Саме таким трактуванням типового структурного укладу картини, як твору, втілюваного у так званій «фронтальній композиції», означається характер побудови відтворюваного сюжету на площині в межах певної заданої рами, метою якого є безпосередня комплексна візуалізація змісту унаочнюваного. А це означає, що композиційний уклад будь-якого художнього твору, у тому числі й живописного, так чи так завжди скерований на художнє розкриття задуманого сюжету через призму його відповідності тематико-змістовому спрямуванню твору (Кудрявцева, 2013: с. 168). У зв'язку з цим визначення аспектів художньо-образного, а також стилістико-пластичного вираження унаочнюваного, їх безпосереднього відношення до теми і сюжету є важливим завданням у процесі розкриття структури композиції картини (Урсу, 2018: с. 39).

Слово «композиція» запозичене від латинського «composition», що буквально перекладається як «з'єднання», «зв'язування», «складання» чогось (Пасічний, 2008: с. 84). У глибшому контексті під цим терміном треба розуміти певну систему розміщення (організації) форм, об'ємів, площин тощо, які зображуються або створюються за допомогою обраного матеріалу чи декількох матеріалів у процесі безпосередньої матеріалізації втілюваної творчої ідеї. Окрім того, всяке унаочнення задуманого сюжету за великою мірою подачі на тлі картини характеризується як належне цільове впорядкування загальних «геометричних композиційних площин», якими або в межах яких уособлюються чи образотворюються його змістові компоненти, їх навколишнє оточення з відповідними просторовими планами і т. ін. (Яковлев, 2007: с. 44). Інакше кажучи, в концептах такої композиційно-геометричної структуризації зображальної поверхні або матеріального простору картини моделюється й безпосередньо розкривається загальна схема художньо-змістовної сутності втілюваної ідеї (Туманов, 2010: с. 139). Отож, зі сказаного випливає, що основним завданням фронтальної композиції є злагоджене впорядкування всього відтворюваного на зображальній поверхні за допомогою об'єктивно визначених засобів зображення, а також правильно підібраних механізмів і способів фактичної реалізації такого (Туманов, 2010: с. 127).

Усе окреслене вище дає підстави ствердити, що побудова і розкриття сюжету у мистецькому творі (живописному, графічному) вимагає наявності максимального тандемного співзвуччя з концептом художнього висвітлення його тематичної лінії. Відтак, представлення усього предметно-речового та дієво-змістового наповнення композиційного формату картини має чітко підпорядковуватися всім основним законам і правилам укладу фронтальної композиції як такої.

Теоретичні бази композиції як фронтальної, так і об'ємної та об'ємно-просторової, завжди впливають із законів діалектики природи і суспільства, закономірностей наративів художнього вираження матеріально-предметного світу, з усіма його станами, діями, явищами (Урсу, 2018: с. 39). А тому аспекти їх практичної

реалізації вибудовуються на інтегруванні (влиття) у таке вираження мистецького «Я», властивого йому неординарного світосприйняття, творчого потенціалу, здатності та умінь фахово реалізовувати намічені цілі (Яковлев, 2007: с. 56). Однак, попри творчу складову та належне професійне оперування зображальними матеріалами, властивими їм техніками і прийомами роботи, завжди вагомим тут буде чітке усвідомлення та вправне володіння композиційною грамотою. Без неї, без належного знання композиційних законів і правил, прийомів komponування розроблюваного на площині, умілого застосування необхідних композиційних засобів, неможливо якісно виконати жодне мистецьке завдання, «представити» його розв'язок у творчому художньому ключі.

У рамках цієї статті ми не будемо заглиблюватися в аналіз засобів творення зображень на площині, правил, прийомів їх застосування. Однак на основних законах фронтальної композиції, які постають базовим «нормативом» у композиційній організації сюжетів, відтворюваних у творах живопису та графіки, зупинимосся.

На чільне місце ставимо тут «закон єдності змісту і форми». Його дієвість дає змогу бачити зміст і форму зображуваного як дві нероздільні частини одного цілого. Завдяки цій умові унаочнення змісту відтворюваного неодмінно отримує відповідну характерну форму. І коли глядач дивиться на таку картину, де ця єдність представлена максимально якісно, він ніколи не звертає увагу на площинність основи картини (полотна, паперу, стіни тощо), оскільки перебуває «під владою» художнього образу і сприймає зображення немов реальний об'єкт у справжньому просторі (Прасол, 2019: с. 78). Це означає, що дотримання у композиційній побудові твору закону єдності змісту і форми дає змогу відчувати зображене як «реальне», «наповнене істинністю», навіть якщо воно трактоване на засадах декоративного, стилізованого і навіть абстрактного художнього ключа.

Наступним за важливістю бачимо «закон композиційної цілісності». Він передбачає формування єдиної цілісної системи твору, яка відкидає будь-яке можливе роз'єднання між його елементами та частинами. В його основі – логічне архітектонічне

упорядкування стилістики і образності зображуваного, узгодженість всіх (без винятку) елементів композиції із темою твору, засадами та аспектами розкриття втілюваного сюжету. Забезпечення такого проявляється у:

- гармонійному, вдало розробленому співвідношенні персонажів, об'єктів, дійств і явищ сюжетного центру і їхнього «навколишнього, периферійного оточення»;

- визначеності й узгодженості поз і рухів фігур, ракурсів та масштабності предметів, об'єктів тощо;

- збереженні цілісності простору, відповідності кольорових і тонових співвідношень (Урсу, 2018: с. 68).

Усяка художня робота, навіть не дуже «витіювате» зображення матимуть статус «справжнього мистецького твору», якщо у них буде наявний хоча б один елемент новизни. Це є ще одним засадничим принципом, на якому має будуватися унаочнюваний сюжет. «Закон новизни» завжди виступає як один із ключових законів образотворення, адже обумовлює введення у художній образ чогось «нового», «інноваційного», «нетипового» (Кудрявцева, 2016: с. 22). Без таких наративів форма і зміст унаочнюваного втрачають актуальність, а механізми їх трактування зводяться до звичайного типового «зображувального ремесла». Відтак про якесь творче вираження у таких «художніх роботах» не може бути й мови. Звідси також випливає, що новизна стосується як теми твору, композиційного укладу його сюжету, так і художніх засобів, якими безпосередньо унаочнюється задумане.

Не менш значимим є й «закон контрастів». Згідно з ним, у системі трактування зображуваного художник звертається до протиставлення форм, величин, кольорів, тонів і т. ін. Через явно виражену «різницю» між звучанням елементів твору розставляються акценти на головному чи ключовому у змісті відтворюваного, нівелюється й згладжується промовистість другорядних елементів композиції. Окрім того, завдяки контрастам встановлюється й відповідний «зворотний зв'язок» між усіма компонентами композиції, де всяке відведене на задній план і піддане більш «тихому» звучанню стає характерним доповненням

розмаїтому, насиченому виражальністю сюжетному центру (Яковлев, 2007: с. 118). Загалом можна ствердити, що без явно виражених протиставлень головного і додаткового, допоміжного композиція твору повноцінно існувати не може.

Варто виокремити ще один важливий композиційний закон – «взаємозв'язку простору і часу». Ця дієва складова композиції мистецького твору є чинником розкриття у творі розвитку сюжету в часі і просторі. На основі їх синтезу вибудовується не лише стилістика твору, а й конкретизується рух у часі, візуалізується передача самого часу у відтворюваному сюжеті.

У такому контексті цей закон забезпечує передачу життєвості зображуваного, відтворення в ньому його часових та просторово локалізованих характеристик (Туманов, 2010: с. 140). Без належного вирішення цього відчуття життєвості зображеного як певних окремих образів, так, можливо, і загалом сюжету твору буде певною мірою, а то й повністю нівельоване.

Висновки. Викладеним вище засвідчується те, що процес розробки і виконання мистецького твору (живописного, графічного, скульптурного) немислимий без належного опрацювання втілюваного у ньому сюжету. Сам аспект побудови того чи того сюжету, його матеріалізація з уявного моделювання у відповідну зриму структуру здійснюється із використанням різних прийомів і способів його композиційного вираження. Однак ключовим у цьому є чітке дотримання основних законів композиції, принаймні саме тих, про які йшлося вище. Без максимально повної реалізації цих законів відтворюваний сюжет буде розкритий лише частково, якоюсь певною мірою, а тому розуміння глядачем того, що намагався передати художник, буде неповним, фрагментарним, епізодичним.

Список використаної літератури

1. Кудрявцева, К. (2013). Композиція і «мова» живопису в станковій картині. *Українська академія мистецтва*. № 21. С. 167–174.
2. Кудрявцева, К.П. (2016). Тема, сюжет і предметний вміст як елементи композиції станкової картини. *Вісник ХДАДМ*. № 1. С. 20–28.

3. Марчак, В. (2018). Про малярство. Львів : ФОП Стебляк О.М. 264 с.
4. Пасічний, А.М. (2008). Образотворче мистецтво : словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 216 с.
5. Прасол, С. (2019). Композиції перспективних побудов в творах живопису. *Технічна естетика і дизайн : наук.-техн. збірник. № 16*. Київ : Вид-во КНУБА. 124 с.
6. Туманов, І.М. (2010). Рисунок, живопис, скульптура : Теоретико-методологічні основи комплексного навчання. Львів : Аверс. 496 с.
7. Урсу, Н.О., Гуцул, І.А. (2018). Теоретичні основи композиції. Вид. 2. Кам'янець-Подільський : Аксіома. 166 с.
8. Яковлев, М.І. (2007). Композиція + геометрія : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Каравела. 240 с.